

Anna Gruhn

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego
e-mail: adz.gruhn@gmail.com
ORCID: 0009-0007-7819-9768

DOI: 10.15290/oes.2026.02.124.19

BIAŁE PLAMY W BADANIACH SYTUACJI OSÓB SŁABO- I NIESŁYSZĄCYCH NA RYNKU PRACY W POLSCE¹

Streszczenie

Cel | Artykuł prezentuje sytuację osób słabo- i niesłyszących na rynku pracy w Polsce. Przedstawia wyniki dostępnych badań, identyfikuje główne bariery oraz wskazuje obszary wymagające dalszych analiz.

Metoda badań | Przegląd literatury naukowej (artykuły, monografie, dane GUS, w tym badania BAEL, wyniki Narodowego Spisu Powszechnego w 2021 r.), analiza statystyk i krytyczna analiza źródeł, selekcja publikacji według słów kluczowych.

Wnioski | Wykazano niedobory danych ilościowych i jakościowych oraz znaczące luki badawcze w prezentowanym zakresie. Zidentyfikowano bariery związane z zatrudnieniem: trudności komunikacyjne, uprzedzenia pracodawców, pułapkę rentową, słabą ofertę zawodową oraz brak elastyczności wsparcia. Podkreślono nieuwzględnienie języka migowego jako zmiennej badawczej oraz wewnętrzne zróżnicowanie grupy osób słabo- i niesłyszących.

Oryginalność / wartość / implikacje / rekomendacje | Artykuł syntetyzuje główne luki badawcze i wskazuje potrzebę pogłębionych, reprezentatywnych badań oraz monitorowania nowych form aktywności zawodowej (np. samozatrudnienie). Rekomenduje uwzględnienie w zmiennych języka komunikacji badanych.

Słowa kluczowe: bariery, głusi, rynek pracy, słabosłyszący, wykluczenie, zatrudnienie

---

¹ Artykuł zaakceptowano do druku 20.04.2026.

WHITE SPOTS IN RESEARCH ON THE SITUATION OF HARD-OF-HEARING AND DEAF PEOPLE IN THE POLISH LABOR MARKET

Summary

Purpose | The article presents the situation of deaf and hard of hearing people in the Polish labor market by reviewing existing research, identifying key barriers, and highlighting areas for further study.

Research method | It applies a literature review of scientific articles, monographs, and public reports from Statistics Poland, BAEL, and the 2021 National Census, combined with data analysis and critical source synthesis. Sources were selected with keywords and cover Polish, English, and French publications.

Results | The analysis reveals major gaps in quantitative and qualitative data and identifies employment barriers such as communication difficulties, employer prejudice, systemic issues (benefits trap, unprepared education and certification), limited job options, and inflexible support. The study notes the omission of sign language as a research variable and internal diversity within the d/Deaf community.

Originality/value/implications/recommendations | The article critically synthesizes “blind spots” in Polish research and statistics on this group’s economic situation. It recommends comprehensive, representative, and qualitative studies considering communication language, gender, and education. Monitoring new economic activities like self-employment and referencing international literature for a more flexible, inclusive support system are also advised.

Keywords: barriers, deaf, hard-of-hearing, labor economics, labor market, exclusion, employment

JEL classification: J14, J15, J21, I14, I38

1. Wstęp

Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością jest przedmiotem wielu artykułów i opracowań². W Polsce aktywność tę bada między innymi GUS

---

² Część z tych źródeł znalazła się w umieszczonej na końcu bibliografii. Z uwagi na to, że tematem tego artykułu jest sytuacja osób niesłyszących i słabosłyszących na rynku pracy w Polsce, a nie sytuacja ogółu osób z niepełnosprawnością, nie jest to wybór wyczerpujący.

w kwartalnych Badaniach Aktywności Ekonomicznej Ludności (dalej: BAEL). Wskazania te dają ogólny i dość przygnębiający obraz sytuacji osób z niepełnosprawnością na rynku pracy. W IV kwartale 2024 r. współczynnik ich aktywności zawodowej wyniósł 18,2%, a współczynnik zatrudnienia – 17,1% [www 9]. Słabą stroną statystyk GUS-u jest to, że za Eurostatem rozróżniają one jedynie stopień niepełnosprawności na: lekki, umiarkowany i znaczny. Taka klasyfikacja nie pozwala na uzyskanie bardziej szczegółowego obrazu złożonej grupy osób z niepełnosprawnością, która doświadcza odmiennych form wykluczenia na rynku pracy. Ten brak zróżnicowania przekłada się na mniejszą efektywność polityki zatrudnienia oraz doradztwa zawodowego. Oficjalne dane, w tym dotyczące np. osób niedosłyszących, słabosłyszących i niesłyszących, są również niepełne. W tym artykule pokazuję perspektywę osób słabo- i niesłyszących, podsumowuję badania na temat ich sytuacji na polskim rynku pracy oraz wskazuję kolejne problemy warte zbadania.

2. Metoda badań

W artykule wykorzystano przegląd źródeł, przegląd literatury, metody opisu oraz analizę danych. Źródła wytypowano na podstawie wyszukiwania według słów kluczowych (*deaf, hard-of-hearing, labor market, employment*) w wyszukiwarce Google Scholar, zapytań w wyszukiwarkach SciSpace i Perplexity Pro oraz weryfikacji bibliografii w wybranych artykułach. Jak wskazują słowa kluczowe, wyszukiwałam najpierw źródła skupiające się na osobach słabo- i niesłyszących i dopiero wobec niedostatku tych ostatnich zdecydowałam się poszerzyć poszukiwania o publikacje na temat osób z niepełnosprawnością na rynku pracy. W zapytaniach w wyspecjalizowanych wyszukiwarkach prosiłam o wskazanie literatury w językach: polskim, angielskim lub francuskim. Polskie piśmiennictwo naukowe na temat osób słabo- i niesłyszących na rynku pracy jest bardzo skromne, dlatego trudno zakreślić cezury czasowe, które jednocześnie nie wykluczyłyby większości publikacji. Istotne dla obranej przeze mnie tematyki źródła w językach innych niż polski weryfikowałam też na podstawie cytowań w polskich artykułach. Wykluczałam źródła bez danych statystycznych, chyba że uwzględniały kontekst potrzebny do zrozumienia innych danych, oraz artykuły zbyt specjalistyczne, które dają wycinkową perspektywę rynku pracy (np. opracowania dotyczące osób słabo- i niesłyszących w zawodach

medycznych w USA). Nie powołuję się tu również na prace dotyczące osób, u których kłopoty ze słuchem wystąpiły już w życiu dorosłym, w czasie trwającej kariery zawodowej – były to osoby w pełni sprawne do momentu wypadku lub tracące słuch w wyniku starzenia się.

Na pierwszym etapie wyboru źródeł zapoznawałam się z ich streszczeniami, a z wyselekcjowanymi w ten sposób artykułami – w całości. W przypadku raportów ważnym kryterium była nota metodologiczna, np. ze względu na zmianę przez GUS metodologii w badaniach „Stan zdrowia ludności Polski” nie powoływałam się na dane nowsze niż te z 2009 r. (*vide* przyp. 11). W niniejszym tekście omawiam artykuły naukowe i opracowania o charakterze monograficznym oraz raporty i opracowania powstałe na zlecenie instytucji publicznych, w tym BAEL, oraz wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z 2021 roku. Tematycznie źródła i artykuły można podzielić na te dotyczące sytuacji osób z niepełnosprawnością (przy czym preferowałam opracowania wyróżniające dane dotyczące osób słabo- i niesłyszących) oraz szczegółowe, które poruszają tematykę osób niesłyszących i słabosłyszących. Na podstawie przeglądu literatury i zawartej w niej krytycznej analizy danych formułuję wnioski dotyczące niszy badawczych oraz problemów, które wymagają pogłębionych badań.

3. Osoby słabo- i niesłyszące – mniejszość językowa

Istnieje jeszcze jeden powód, by wyodrębnić z grupy osób z niepełnosprawnością osoby słabo- i niesłyszących. Część z nich uważa się za grupę mniejszościową [Teper-Solarz, 2016, s. 179; Napier i in., 2020, s. 10–11; Krawczyk i in., 2024, s. 443; *Sytuacja osób...*, 2014, s. 130], a nie jako część społeczności osób z niepełnosprawnością. Odrębność tej grupy nie jest definiowana przez ubytek słuchu³, a odrębny język, którym posługują się jej członkowie, czyli język migowy [Czajkowska-Kisil, 2014, s. 18–19]⁴. W Polsce jest to Polski Język

---

³ Braku słuchu nie postrzega się jako ubytku, który należy leczyć [www 15].

⁴ Głusi z innych państw posługują się odpowiednio innymi językami migowymi, czasem nawet w obrębie jednego kraju występuje więcej języków migowych. Przykładowo w USA językiem osób Głuchych jest ASL (American Sign Language – Amerykański Język Migowy), ale czarna populacja wykształciła swój własny język, BASL (Black American Sign Language). Polski Język

Migowy (PJM). Członkowie mniejszości językowej lub kulturowej⁵ określają się jako „Głusi” (pisani wielką literą) w odróżnieniu od „głuchych” pisanych małą literą, czyli osób niesłyszących (lub słabosłyszących), często nieznających języka migowego. PJM to język wizualno-przestrzenny, z odrębną od fonicznego języka polskiego gramatyką [Tomaszewski, Piekot, 2015, s. 64; Kowal, Stadnicki, 2012, s. 28]⁶. Przymiotnik „polski” w tym kontekście odnosi się jego geograficznego powiązania. Osoby Głuche w Polsce wykształciły też swoją kulturę oraz działające na jej rzecz stowarzyszenia i instytucje. Dla osób g/Głuchych⁷ w Polsce język polski jest językiem obcym [PENTOR, 2010, s. 19] i często go nie znają. Obecnie w literaturze przedmiotu promuje się metodę dwujęzyczną⁸, czyli nauczanie wpiery języka migowego, a dopiero potem rodzimego języka fonicznego [Mayberry, 2007; Rinaldi, Caselli, 2014; Zhang i in., 2024]. W Polsce jeszcze do niedawna dominowało podejście oralistyczne, które kładzie nacisk na to, by dziecko przede wszystkim opanowało język foniczny, a jednocześnie pomija używanie bardziej naturalnego dla niego języka migowego lub do niego

---

Migowy również ma swoje nieskodyfikowane regionalne warianty, czasem, choć nie zawsze, pokrywające się z obszarem, na którym występują foniczne języki regionalne.

⁵ Jak zauważają autorzy raportu *Analiza wszystkich rozwiązań prawnych z zakresu wsparcia osób z niepełnosprawnością, w tym analizy aktów prawnych pod kątem Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych* [2022, s. 447]: „W bardzo niewielkim stopniu prawo polskie gwarantuje promocję kultury osób z niepełnosprawnością, w tym osób głuchych, nie zauważając jej dorobku jako równoprawnej i równowartościowej części dziedzictwa kulturowego. W Polsce Kultura Głuchych jest wspierana przez inicjatywy oddolne. Nie istnieją projekty systemowe ani priorytety, np. w programach Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego”. Przywoływany raport służy do opracowania projektu ustawy wdrażającej Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych.

⁶ W Polsce badania nad PJM prowadzi Pracownia Lingwistyki Migowej przy Zakładzie Językoznawstwa Ogólnego i Migowego w Katedrze Językoznawstwa Ogólnego, Migowego i Bałtystyki Uniwersytetu Warszawskiego. Zakres badań językowych pokazują takie publikacje, jak *Deaf Studies w Polsce* [2014] czy opracowanie Czajkowskiej-Kisil [2014].

⁷ W Polsce ten zapis wzoruje się na stosowanym w krajach anglojęzycznych określeniu d/Deaf [Domagała-Zyśk, 2014b].

⁸ Metoda ta wzbudza kontrowersje u niektórych ekspertów oświatowych w Polsce [Dziewulak, 2020], którzy argumentują, że rozwój technologii wsparcia słuchu oraz implantowanie dzieci niweluje konieczność kształcenia w języku migowym. To podejście bywa jednak krytykowane przez innych badaczy [Sak, 2012]. Jak pokazuje raport NIK [NIK, 2022], niesłyszący uczniowie w Polsce uczący się w szkołach integracyjnych lub specjalnych, w których PJM posługuje się niewielki odsetek nauczycieli lub kadra nauczycielska nie zna go w ogóle, osiągają gorsze wyniki w nauce [Osoby głuche w Polsce 2020..., 2020]. Na potwierdzenie tej tezy przytacza się też niskie wyniki zdawalności egzaminów zawodowych [Sak, 2010; www 8, s. 8] ze względu na skomplikowany profesjolekt poleceń egzaminacyjnych.

zniechęca. Oralizm naraża dziecko na deprivację językową – jeśli nie opanuje ono jakiegokolwiek języka w określonym wieku, może mieć problemy z wykształceniem języka w ogóle [Clark i in., 2020; Hall, Levin, Anderson, 2017]. Choć protezowanie, tj. stosowanie aparatów słuchowych lub implantów ślimakowych, może zmniejszyć ubytek słuchu, nie zawsze prowadzi to do rozumienia przez osoby g/Głuche treści przekazywanych oralnie [Sak, 2012, s. 10]⁹.

Osoby g/Głuche dotyka wykluczenie społeczne, a nawet systemowe nie tylko ze względu na przyporządkowanie ich do grupy osób z niepełnosprawnością. Z tej ostatniej wynikają problemy z alternatywnymi formami komunikowania w urzędach czy publicznych placówkach ochrony zdrowia. Przykładowo w wielu publicznych przychodniach i szpitalach możliwa jest jedynie telefoniczna rejestracja wizyty, ograniczone są też możliwości pisemnej komunikacji podczas konsultacji z lekarzem. To wykluczenie znacznie się pogłębia, jeśli uwzględnimy barierę językową – wspomnianą wyżej niedostateczną znajomość języka polskiego lub nawet brak znajomości tego języka, co powoduje trudności w zrozumieniu komunikatów urzędowych czy procedur medycznych. Placówki ochrony zdrowia nie zapewniają dostępu do usług tłumacza PJM, co naraża niesłyszących pacjentów na dodatkowe koszty lub zdanie się na pomoc słyszących członków rodziny, w tym często nieletnich dzieci [www 15]¹⁰. Systemowe utrudnienia nie omijają rynku pracy, choć Kodeks Pracy uznaje dyskryminację w zatrudnianiu ze względu m.in. na niepełnosprawność za niedopuszczalną [art. 11³ Kodeksu Pracy – por. www 17].

Odrębność językowa osób g/Głuchych nie wyczerpuje wewnętrznego zróżnicowania tej grupy. W tej społeczności żyją osoby niesłyszące, słabosłyszące, dzieci niesłyszących rodziców (*child of deaf adults* – CODA) czy głusi dynastyczni. Mają one różne motywacje do podjęcia pracy i doświadczają odmiennych przeszkód na rynku pracy [Piekot, 2011]¹¹.

---

⁹ Takie osoby mogą słyszeć dźwięki, ale słyszą też dźwięki tła, które utrudniają im skupienie się i zrozumienie komunikatu. Innym problemem jest wspomniana wcześniej gorsza znajomość języka fonicznego.

¹⁰ Niepokojące jest zwłaszcza komunikowanie informacji o ciężkiej czy wręcz terminalnej chorobie przez kilkuletnie dzieci [www 16].

¹¹ Wyniki tego badania zostały opublikowane w nieco zmienionej formie w artykule [Piekot, 2011]. Wyniki podane w niniejszym opracowaniu przytaczam za wcześniejszym raportem z 2012 roku.

4. Osoby słabo- i niesłyszące – podstawowe dane

Dane GUS-u różnicują osoby z niepełnosprawnością jedynie na podstawie stopnia niepełnosprawności lub wybranych cech demograficznych. Trudno zatem oszacować populację aktywnych zawodowo niesłyszących i słabosłyszących w Polsce. Równie trudno wiarygodnie wyliczyć samą populację osób g/Głuchych w Polsce. W 2023 r. według GUS-u w Polsce żyło 275 700 osób z zaburzeniami głosu, mowy i chorobami słuchu [www 11]. Należy nadmienić, że nie każdy słabosłyszący lub niesłyszący doświadcza zaburzeń głosu i mowy. W kwocie tej uwzględniono też osoby starsze, które problemów ze słuchem doświadczyły dopiero w późniejszym okresie życia.

Wyobrażenie o wielkości populacji osób niesłyszących i słabosłyszących mogą dawać badania ankietowe *Stan zdrowia ludności Polski w 2004 r.*, które pokazują, że u 14% osób niepełnosprawnych w Polsce występują uszkodzenia słuchu [www 12, s. 51¹²]. Również i ten wynik wzbudza wątpliwości [Sak, 2012, s. 10–12]. Uwzględniono tu osoby starsze (GUS bierze pod uwagę populację w wieku 15–70 lat), co samo w sobie jest zabiegiem uzasadnionym, bo wskazuje całą populację, ale jednocześnie zawyża liczbę o osoby, u których problemy ze słuchem wynikają z wieku lub przebytych urazów. Nie są to osoby tożsamościowo g/Głuche lub, w przypadku osób starszych, obecne na rynku pracy. W badaniach ankietowych GUS pytał m.in. o to, czy respondent wyraźnie słyszy, ale tylko z aparatem słuchowym, nie słyszy nawet z aparatem słuchowym, nie słyszy, bo nie ma aparatu słuchowego [www 12, s. 128]. Błędem jest pytanie respondentów o to, czy słyszą. Nawet osoby słabosłyszące albo osoby z aparatem słuchowym albo implantem słyszą niektóre dźwięki, ale niekoniecznie je rozumieją [Sak, 2012, s. 10]. Co więcej, ktoś, kto jest w stanie zrozumieć jedną osobę, nadal może mieć problemy ze zrozumieniem większej grupy. Równie krytycznie Sak wypowiada się o zmiennej „osoby głuche lub poważnie

¹² 14% daje 850 tysięcy osób – tę liczbę podaje wyszukiwarka Google po zapytaniu o populację osób niesłyszących i niedosłyszących w Polsce. Powołują się na nią również M. Sak w raporcie *4 kroki* [Sak, 2012] oraz [*Sytuacja głuchych...*, 2014, s. 71]. Podobne szacunki (14% wśród ludności z niepełnosprawnością ma schorzenia słuchu) podaje GUS w *Stanie zdrowia ludności Polski w 2009 r.* [www 13, s. 74]. W późniejszych edycjach tych badań ankietowych (ostatnie opublikowano w 2021 r., a dotyczą one 2019 r.) GUS nie uwzględniał danych o schorzeniach słuchu.

niedosłyszące” – mogą się one pokrywać z osobami, które „nie słyszą nawet z aparatem słuchowym”. Wysoki jest też odsetek kategorii „brak danych”, co GUS tłumaczy tym, że dana osoba nie mówi lub nie było możliwości porozumienia z nią. Według wskazań GUS-u w grupie osób w wieku 18–39 lat nie ma w ogóle osób, które „nie słyszą nawet z aparatem słuchowym” [www 12, s. 128].

Wielu badaczy [Domagała-Zyśk, 2014b; Tomaszewski, Piekot, 2015; *Sytuacja osób głuchych...*, 2014] powołuje się na Bogdana Szczepankowskiego, który szacuje liczbę osób niesłyszących na 40–50 tysięcy osób, a słabosłyszących (tj. z uszkodzeniem słuchu w stopniu co najmniej umiarkowanym) – na 900 tysięcy osób [Szczepankowski, 2009, s. 9]. Badacz nie podaje jednak źródeł tych szacunków.

W 2010 r. Polski Związek Głuchych (PZG)¹³ zrzeszał 58 7448 osób, z czego 15 682 to osoby niesłyszące, a 17 568 – słabosłyszące [Maciejaska-Roczan, 2011]. Również ta liczba budzi wątpliwości – PZG nie jest jedyną organizacją skupiającą osoby słabo- i niesłyszące w Polsce, a ponadto uwzględnia jedynie członków do 60. roku życia.

Pełnych danych o społeczności osób słabo- i niesłyszących nie obrazuje również Spis Powszechny z 2021 r. – uwzględnia on jedynie użytkowników i użytkowniczki PJM (9267 osób). Dla 2079 z nich PJM jest jedynym językiem, a pozostałych 7188 osób jest dwujęzycznych [www 10]. Niestety, także te liczby obciążone są błędem – początkowo GUS nie przetłumaczył pytań spisowych na PJM, co wywołało skargi użytkowników tego języka¹⁴. Ponadto polskiego języka migowego nie uwzględniono w głównym katalogu języków używanych w domu – znalazł się dopiero w katalogu „inne”. Osoby niesłyszące i słabosłyszące niechętnie biorą udział w badaniach [Domagała-Zyśk, 2014b, s. 93], w tym tych obowiązkowych, dlatego tę liczbę można traktować jako niedoszacowaną.

---

¹³ Wikipedia podaje, że PZG liczy sobie 100 000 członków, ale nie ujawnia źródeł tych szacunków ani tego, do jakiego okresu odnosi się ta liczba [www 20].

¹⁴ [www 1]. Autorzy raportu przygotowującego ustawę o wdrożeniu Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych podkreślają, że choć wprowadzono ułatwienia, to formularz samospisu nadal nie był wystarczająco dostępny [*Analiza wszystkich rozwiązań prawnych...*, 2022, s. 455].

5. Osoby słabo- i niesłyszące na rynku pracy w Polsce w świetle istniejącej literatury

W tej części artykułu opisuję strukturę cytowanych prac i podsumowuję stan badań nad populacją osób niesłyszących i słabosłyszących na rynku pracy w Polsce. Takich prac jest niewiele. Czasem ujmuje się osoby słabo- i niesłyszące w liczniejszych badaniach na temat zatrudnienia osób z niepełnosprawnością [Bąba, 2015; Daniłowska, Tatko, 2024; www 9; Kołaczek, 2006; Malecka, Czerkawski, Duhacek Sebestova, 2024; Nowak, 2002; Niedzielski, 2014; PENTOR, 2010]. Ich autorzy rzadko wyróżniają poszczególne kategorie niepełnosprawności, w tym osoby niesłyszące i słabosłyszące, chyba że dla celów klasyfikacji. Uzasadnieniem dla całościowego spojrzenia na osoby z niepełnosprawnością są uniwersalne problemy dotyczące całej społeczności: medyczno-rehabilitacyjne podejście do problematyki niepełnosprawności (o aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością decydują lekarze orzecznicy, a nie sami zainteresowani), pułapka rentowa (in. pułapka świadczeń), kryzys doradztwa zawodowego, zasady finansowania Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych z systemu kwotowego [Koza, 2015a i 2015b] czy brak ogólnych wytycznych dla lekarzy medycyny pracy orzekających o zdolności do pracy osób z niepełnosprawnością.

Z drugiej strony nie istnieją uniwersalne rozwiązania dla całej grupy. Osoby niesłyszące i słabosłyszące wyróżniają się nawet na tle już i tak niskiego poziomu zatrudnienia osób z niepełnosprawnością. Tylko 41,8% spośród osób niesłyszących i słabosłyszących jest gotowych do podjęcia pracy [Giermanowska, 2007, s. 94; cyt. za: Sak, 2012, s. 30]. Z kolei 62% osób z tej grupy odrzuca możliwość podjęcia oferowanej im pracy [PENTOR, 2010]. Według tego samego źródła 33% niesłyszących nigdy nie pracowało zawodowo – jest to najwyższy odsetek wśród osób z niepełnosprawnością sprzężoną [PENTOR, 2010, s. 5]. 6% niesłyszących i słabosłyszących nie zdecydowałoby się ponownie podjąć pracy na otwartym rynku [PENTOR, 2010, s. 26]. Cytowana literatura nie weryfikuje tych wyników, z rzadka je komentuje lub wyjaśnia.

Choć historycznie osoby niesłyszące znajdowały zatrudnienie w miejscach przypominających dzisiejsze zakłady pracy chronionej (ZPC) [Domagała-Zyśk, 2014a, s. 5], obecnie różnica między ZPC zatrudniającymi osoby z niepełnosprawnością

słuchową (70%) a firmami na otwartym rynku pracy (62% wskazań – PENTOR, 2010, s. 51) jest dużo mniejsza niż np. dla osób z niepełnosprawnością wzrokową czy ruchową¹⁵.

W przytaczanych artykułach głównymi zmiennymi różnicującymi populację osób badanych są przede wszystkim wskaźniki audiometryczne oparte na sześciostopniowej skali Międzynarodowego Biura Fonologii BIAP ubytku słuchu w decybelach [Krakowiak, 2006; Dudziak, 2021]. Ta szczegółowa klasyfikacja nie pokazuje różnic choćby między samymi niesłyszącymi a słabosłyszącymi, które ujawniają się w kulturze g/Głuchych czy ich podejściu do pracy (interesująco pokazuje te rozbieżności T. Piekot [2011]). W polskich badaniach dotyczących rynku pracy nie wyróżnia się też głuchych dynastycznych.

Osoby niesłyszące i słabosłyszące badacze różnicują na podstawie wieku, płci, stopnia utraty słuchu i wykształcenia. Od niedawna w badaniach pojawiły się zmienne dotyczące języka migowego, jednak nie występuje ona w cytowanych polskich publikacjach¹⁶.

W cytowanych publikacjach dominuje podejście ilościowe. Zazwyczaj prowadzone na niewielkich próbach do kilkudziesięciu osób¹⁷. Na tym tle wyróżnia się badanie PENTOR-u na zlecenie PFRON-u [PENTOR, 2010], w którym przeprowadzono wywiady typu PAPI z 502 osobami z niepełnosprawnością słuchową [Śleboda, 2012]. Wydaje się też, że jest to jedyna reprezentatywna próba także pod względem lokalizacji – pozostałe przywoływane badania prowadzono na społecznościach lokalnych, np. w obrębie jednego województwa [Sak, 2012] lub miasta.

Prowadzi się również niewiele badań jakościowych [Piekot, 2011; PENTOR, 2010]. Może to wynikać z dwóch powodów. Po pierwsze niesłyszący

---

¹⁵ Przytaczane wartości dotyczą tylko ZPC i firm zatrudniających osoby z niepełnosprawnością.

¹⁶ Zmienna językowa pojawia się pracach zagranicznych autorów i autorek [Punch, 2016; Napier i in., 2020]. Druga praca skupia się na zatrudnieniu osób migających w wybranych europejskich krajach (Anglia i Szkocja, Irlandia, Niemcy).

¹⁷ Największa grupa liczyła pięćdziesiąt siedem osób [Dudziak, 2021]. Wyjątkiem jest tu projekt badawczy M. Saka, w których wzięło udział kilkaset osób (292 osoby podniosły kwalifikacje zawodowe, 192 kontynuowały naukę, 42 odbyły staże zawodowe, a pracę po ich zakończeniu uzyskało 28 – Sak, 2012, s. 41).

i słabosłyszący niechętnie biorą udział w badaniach, nawet pomimo zwiększającej się wśród badaczy świadomości heterogeniczności tej grupy [Domagała-Zyśk, 2014b, s. 86]. Kolejną przeszkodą jest język – część osób niesłyszących nie posługuje się językiem polskim w stopniu komunikatywnym lub woli porozumiewać się w PJM, co z kolei narzuca konieczność zatrudnienia tłumacza i wiąże się z dodatkowymi kosztami. Z drugiej strony tłumacz pozwala nie tylko na przełożenie myśli z jednego języka na drugi, ale też pogłębienie relacji między badaczem a grupą badanych¹⁸ oraz umożliwia zaobserwowanie głębszych zależności, których nie da się uchwycić w pytaniach zamkniętych.

Większość literatury opiera się na badaniach ankietowych zawierających pytania zamknięte i czasem kilka otwartych [Dudziak, 2021; Domagała-Zyśk, 2014a; Domagała-Zyśk, 2015a i 2015b; Wieczorek, 2019; Wiśniewski, 2021]. W pytaniach zamkniętych często stosuje się skalę Likerta (określenie, w jakim stopniu badana grupa zgadza się z jakimś stwierdzeniem) lub odpowiedzi jedno- lub wielokrotnego wyboru. Niestety, takie formułowanie pytań badawczych wiąże się z ryzykiem spełniania społecznych oczekiwań przez badanych – badacze pytają o to, jak ważna jest praca zawodowa, a badani zgodnie z oczekiwaniami podkreślają jej istotność [Sytuacja osób głuchych..., 2014; PENTOR, 2010¹⁹; Domagała-Zyśk, 2015a]. W żaden sposób nie zmienia to ich sytuacji na rynku pracy: część z nich nie widzi możliwości podjęcia pracy, inni uzależniają to od takich czynników, jak odległość od miejsca zamieszkania czy poprawa stanu zdrowia [PENTOR, 2010, s. 15; Sak, 2012, s. 32]. Pokazuje to też luka niepełnosprawności między poziomem zatrudnienia osób z niepełnosprawnością a osobami w pełni sprawnymi – w 2018 r. wyniosła ona 50 p.p. [Bąba, 2018, s. 7]. Analogicznie do badanych osób z niepełnosprawnością zachowują się pracodawcy, którzy deklarują chęć zatrudnienia osób niesłyszących i słabosłyszących [PENTOR, 2010, s. 39], ale ostatecznie uiszczają kary na rzecz PFRON-u. Ci sami pracodawcy najchętniej zatrudniliby „zdrowego niepełnosprawnego” [PENTOR,

¹⁸ W badaniach fokusowych na temat tożsamości zawodowej osób głuchych T. Piekot [2011] zaobserwował u badanych trudność w opisanu zawodów rodziców. Osoby niedosłyszące znacznie lepiej radziły sobie z tym zadaniem. Trudność nie miała charakteru leksykalnego (PJM ma wiele znaków określających zawody), a wynikała z tego, że (słyszący) rodzice rzadko rozmawiali z głuchymi dziećmi o swoim zawodzie.

¹⁹ Badania przeprowadzone przez PENTOR na rzecz PFRON-u dokładniej analizują rozdział między deklaracjami badanych a ich czynami.

2010, s. 35], czyli osobę z orzeczeniem o niepełnosprawności, ale w stopniu lekkim²⁰. Częstym zjawiskiem wśród osób z niepełnosprawnością jest praca poniżej kwalifikacji [Piekot, 2011, s. 15; PENTOR, 2010].

Tematycznie omawiane publikacje skupiają się na barierach, których doświadczają osoby niesłyszące i słabosłyszące starające się o pracę. Poważną przeszkodą są uprzedzenia pracodawców wobec osób z niepełnosprawnością [PENTOR, 2010], ale też trudności komunikacyjne. Pracodawcy obawiają się też konieczności technicznego dostosowania stanowiska pracy oraz rozliczania refundacji z PFRON-em. Podkreśla się, że system wsparcia zatrudniania osób niepełnosprawnych często ma charakter restrykcyjno-opresyjny [PENTOR, 2010, s. 36]. Z kolei konstrukcja systemu kwotowego [www 4; www 5] oraz sposób finansowania Funduszu (który w większości pochodzi z wpłat od pracodawców [por. Bąba, 2018, s. 7]) nie sprzyjają zatrudnianiu osób z niepełnosprawnością. Jak wskazuje Koza [2015b], im więcej pracodawców będzie zatrudniać osoby z niepełnosprawnością, tym niższe będą wpłaty na PFRON. Bariery w zatrudnianiu osób z niepełnosprawnością, w tym osób niesłyszących, leżą też po stronie ich samych. Jedną z nich jest wykształcenie – w Polsce studia wyższe dla osób głuchych upowszechniły się dopiero w latach 90. XX w. [*Sytuacja osób głuchych...*, 2014, s. 111]. Wyższe wykształcenie nie daje jednak gwarancji znalezienia pracy lepiej płatnej albo zgodnej z kwalifikacjami [PENTOR, 2010, s. 137]. W Polsce osoby głuche najczęściej pracują na stanowiskach pomocniczych lub fizycznych [*Sytuacja osób głuchych...*, 2014; www 8; Dudziak, 2021]. Problemem jest też niska jakość kształcenia zawodowego. Skromną (i często przestarzałą) ofertę zawodów, w jakich mogą kształcić się osoby niesłyszące, ograniczają lekarze medycyny pracy orzekający niemożność wykonywania pracy na konkretnym stanowisku²¹, choć w wielu europejskich krajach osoby z niepełnosprawnością mogą ją wykonywać, a jej warunki nie stwarzają dla

---

²⁰ Pracodawcy z zakładów pracy chronionej najchętniej zatrudnialiby osoby po zawale serca (55%) lub niedosłyszące (40%), a najmniej chętnie – osoby z chorobami psychiatrycznymi, upośledzeniem umysłowym, epilepsją oraz głuche [Gorczycka, 2000; cyt. za: Domagała-Zyśk, 2015b, s. 65–66].

²¹ W tym artykule skupiam się na lekarzach orzecznikach medycyny pracy, ale poza nimi system orzecznictwa składa się z zespołów ds. Orzekania o Niepełnosprawności (*vide*: przyp. 18). O niepełnosprawności i jej stopniu decydują powiatowe zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności. Odwołania w tej sprawie rozpatrują wojewódzkie zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności [www 18]. Osoby uznane za częściowo lub

nich zagrożenia [*Osoby głuche w Polsce 2020...*, 2020, s. 42; *Analiza tematyczna...*, 2013]. Brakuje również standardów orzecznictwa zawodowego²². Zdaniem niektórych badaczy [Piekot, 2011, s. 4] stanowisko lekarzy orzeczników, którzy niepełnosprawność widzą jedynie w kategorii ograniczeń, oraz system wsparcia osób niesłyszących i słabosłyszących [Piekot, 2011, s. 4] mogą przyczyniać się do widocznej u osób z niepełnosprawnością bierności zawodowej. Bierność ta przejawia się w przekonaniu, że ktoś zawsze będzie się nimi opiekował (Piekot [2011] wskazuje na matki opiekunki, które rezygnują z pracy zawodowej, by nigdy do niej nie powrócić), a utwierdzają w nim ośrodki szkolno-wychowawcze, które nie przygotowują swoich wychowanków ani do samodzielnego funkcjonowania, ani do pracy [Piekot, 2011, s. 15; *Osoby głuche w Polsce 2020...*, 2020, s. 42]. Charakterystyczny jest również brak elastyczności – niepodejmowanie pracy przed ukończeniem szkoły oraz przekonanie o tym, że praca wykonywana musi być zgodna z wyuczonym zawodem [Piekot, 2011], a w razie zakazu jej wykonywania przez lekarza orzecznika – niepodejmowanie jakiegokolwiek innej. Kolejną przyczyną bierności jest tzw. pułapka rentowa, czyli niepodejmowanie pracy (lub podejmowanie jej na czarno) w obawie przed utratą świadczenia²³.

34% badanych nie podjęłoby się pracy z powodu lęku przed utratą renty (odsetek rośnie do 43% u osób z wyższym wykształceniem oraz do 38% i 37% odpowiednio u osób o wykształceniu zasadniczym zawodowym i gimnazjalnym i niższym), 21% podjęłoby pracę, jeśli wynagrodzenie nie byłoby wyższe od dopuszczalnego, zaś 8% podjęłoby pracę, ale bez umowy [PENTOR, 2010 s. 158]. Poza barierami systemowymi (pułapka rentowa) istnieją też bariery psychologiczne, które zniechęcają do podejmowania pracy i ponownego jej szukania. Należą do nich: kwestia zaufania (społeczność zwłaszcza osób Głuchych jest dość zamknięta, ważną rolę odgrywają tu polecenia rodziny lub

---

całkowicie niezdolne do pracy mogą ubiegać się o rentę w ZUS-ie – podstawą jest decyzja lekarza medycyny pracy [www 19].

²² Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych zainicjowało reformę systemu orzecznictwa opartego na zespołach ds. Orzekania o Niepełnosprawności. Pierwsze zmiany (wydawanie orzeczeń na minimalny okres oraz rozszerzenie kwalifikacji lekarzy wchodzących w skład zespołów orzekających) wprowadzono w czerwcu i lipcu 2025 r. [www 2; www 3; www 6].

²³ Jeśli miesięczny przychód osoby pobierającej rentę przekroczy 70% przeciętnego wynagrodzenia, to renta zostanie pomniejszona. Jeśli miesięczny przychód przekroczy 130% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, to zostanie zawieszona [www 1].

znajomych) [Sak, 2012, s. 32], poczucie izolacji wynikające z braku kontaktu ze współpracownikami (przeszkody językowe [Sak, 2012; Domagała-Zyśk, 2015b; PENTOR, 2010, s. 156]), brak wsparcia ze strony pracodawców. Wskazuje się również na to, że wielu niesłyszących nie ma świadomości przysługujących im na rynku pracy uprawnień [Sytuacja osób głuchych w Polsce..., 2014, s. 101; Piekot, 2011, s. 43–44].

6. Podsumowanie i wnioski – dalsze kierunki badań

Choć skromne liczebnie, cytowane artykuły i opracowania przedstawiają dość kompleksowy obraz barier zatrudnienia osób niesłyszących i słabosłyszących. Poniżej przedstawiam krótkie podsumowanie:

- U cytowanych badaczy dominuje podejście ilościowe. Badania wykonywano na niewielkich próbach badawczych i przede wszystkim w obrębie jednego miasta lub regionu.
- Brak badań jakościowych może wynikać z konieczności zatrudnienia tłumaczy PJM, co znacząco podwyższyłoby ich koszt. Przypuszczalnie dlatego też badacze preferują badania ankietowe w języku polskim, z pytaniami zamkniętymi, co prowadzi do pokazania jedynie niewielkiego kontekstu badawczego oraz rodzi ryzyko konieczności spełniania przez respondentów społecznych oczekiwań.
- Pomimo deklaracji o chęci zatrudnienia osób z niepełnosprawnością pracodawcy na otwartym rynku nadal mają wiele uprzedzeń, ale też obaw związanych z zatrudnieniem tych osób i późniejszymi rozliczeniami z PFRON-em. Może to wynikać z konstrukcji systemu wsparcia – system rozliczeń jest skomplikowany i choć PFRON zapewnia dofinansowania, to są one obwarowane wieloma wymogami. Instytucja powołana do wspierania zatrudniania osób z niepełnosprawnościami jest niemal w całości finansowana z wpłat – kar od pracodawców. W obecnym stanie zwiększenie zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami mogłoby zagrozić istnieniu PFRON-u.

Niezależnie od powyższych wniosków wciąż nie wiadomo, jak liczna jest grupa osób niesłyszących i słabosłyszących w Polsce i jaki odsetek z nich pracuje. Nawet szacunkowe dane wskazują, że może to być licząca się siła.

Przejdźmy do nowych kierunków badań:

- Stan wiedzy osób g/Głuchych na temat przysługujących im praw, w tym zwłaszcza uprawnień na rynku pracy, np. większego nawet o dziesięć dni wymiaru urlopu wypoczynkowego, dodatkowych przerw w pracy czy skróconego czasu pracy [www 14] – wątek ten został poruszony w wielu raportach, ale nie jest znana skala zjawiska.
- Wpływ wykształcenia na sytuację na rynku pracy – eksperci wskazują, że wykształcenie niekoniecznie jest zmienną wpływającą na polepszenie perspektywy osób niesłyszących na otwartym rynku pracy, ale brakuje tu badań ilościowych. Na uwagę zasługuje też kwestia edukacji szkolnej – badacze spierają się, czy preferowana jest szkoła specjalna (która może ugruntowywać niekorzystne przekonania i bierność, ale jest też miejscem, gdzie można spotkać podobne osoby i jest nikła szansa na to, że kadra nauczycielska porozumiewa się w języku migowym) czy też szkoła integracyjna lub zwykła (które nie są z reguły przygotowane na przyjęcie dzieci z dodatkowymi potrzebami).
- Poziom aktywności zawodowej i wpływ języka komunikacji – jak na razie w polskich badaniach język migowy nie występuje jako zmienna.
- Zbadanie różnic w zatrudnieniu wynikających z kryterium płci.
- Zbadanie różnic w podejściu do podejmowania aktywności zawodowej między osobami niesłyszącymi a słabosłyszącymi oraz stosunku do pracy głuchych dynastycznych – badania fokusowe T. Piekota wskazują wyraźne różnice między dwiema pierwszymi grupami, ale brakuje tu danych wynikających z przeprowadzenia badania na większej próbie. Głusi dynastyczni w ogóle nie są ujmowani w badaniach, a przynajmniej nie jest to zmienna badawcza. Wewnętrzne zróżnicowanie g/Głuchych zostało pokazane w literaturze faktu, np. w reportażu Anny Goc *Głusza*, ale, jak na razie, tematyka ta nie została podjęta przez świat nauki.
- Przeprowadzenie pogłębionych badań jakościowych nad wpływem orzecznictwa lekarzy medycyny pracy na aktywność zawodową na otwartym rynku pracy.
- Zbadania poziomu zatrudnienia osób g/Głuchych na rynku pracy oraz w zakładach pracy chronionej. ZPC prowadzą rehabilitację zawodową, społeczną i leczniczą [PENTOR, 2010, s. 8], ale nie muszą przygotowywać swoich pracowników do pracy na otwartym rynku.

- Samozatrudnienie osób g/Głuchych – ten temat w ogóle nie jest poruszony w literaturze przedmiotu. Wraz ze zwiększającą się świadomością na temat g/Głuchych jako mniejszości językowej pojawiły się też szkoły uczące PJM. Jest to naturalna nisza zawodowa dla części osób g/Głuchych, ale warto byłoby zweryfikować, ile osób prowadzi własną działalność gospodarczą w innych obszarach.
- Mechanizmy wsparcia dla osób g/Głuchych – asystenci na uczelniach wyższych lub koordynatorzy w zakładach pracy oraz praca tłumaczy – trudną rolę tych ostatnich opisano w literaturze zagranicznej [Napier i in., 2020], ale nie w Polsce. W 2023 r. Stowarzyszenie Tłumaczy Polskiego Języka Migowego przeprowadziło spis tłumaczy [www 7] – co daje wstępne dane do prowadzenia dalszych badań.

Na uwagę zasługuje też obszerna literatura zagraniczna (również anglojęzyczna), w tym zwłaszcza zaawansowanie i uszczegółowienie zagranicznych badań wobec wciąż skromnego ilościowo polskiego dorobku, co może ograniczać perspektywę porównawczą. Niestety, ze względu na ograniczenia objętościowe tego artykułu mogłam skupić się jedynie na niewielkim wycinku zagranicznego piśmiennictwa.

Białych plam w badaniach ekonomicznych nad osobami niesłyszącymi i słabosłyszącymi nie brakuje – z uwagi na skromną literaturę poruszającą problemy tej grupy, ale też ze względu na wciąż niezbadane obszary. Mam nadzieję, że ta dziedzina będzie rozwijać się w takim tempie jak filologia polskiego języka migowego oraz badania psychologiczne prowadzone w analizowanym zakresie.

Literatura

Analiza tematyczna: Nieobecni na rynku pracy: zatrudnienie osób z niepełnosprawnościami wyzwaniem dla biznesu, 2013, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa.

Analiza wszystkich rozwiązań prawnych z zakresu wsparcia osób z niepełnosprawnościami, w tym analizy aktów prawnych pod kątem Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, 2022, Błaszczak-Banasiak A. (red.), Warszawa.

Bąba W., 2015, *Analiza i ocena polskiego systemu zatrudniania osób z niepełnosprawnościami*, Wydawnictwo UEK, Kraków.

- Bąba W., 2018, *Sytuacja osób niepełnosprawnych na polskim rynku pracy i jej determinanty*, „Bezpieczeństwo Pracy: nauka i praktyka”, nr 10, s. 6–8, DOI: 10.5604/01.3001.0012.6472.
- Clark M.D., Cue K.C. Delgado N.J., Greene-Woods A.N., Wolsey J.-L., 2020, *Early Intervention Protocols: Proposing a Default Bimodal Bilingual Approach for Deaf Children*, “Maternal and Child Health Journal”, Sep 8; 24 (11), s. 1339–1344, DOI: 10.1007/s10995-020-03005-2.
- Czajkowska-Kisil M., 2014, *Głusi, ich język i kultura – zarys problematyki*, [w:] *Lingwistyka przestrzeni i ruchu. Komunikacja migowa a metody korpusowe*, Rutkowski P., Łozińska S. (red.), Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Daniłowska S., Tatko A., 2024, *W jaki sposób pracodawcy prywatni w Polsce stosują strategie zatrudnieniowe wobec osób z niepełnosprawnościami?*, „Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy Rozwiązania”, nr I (50), s. 149–177, DOI: 10.61531/234iei.
- Deaf Studies w Polsce*, 2014, t. I, Sak M. (red.), PZG, Łódź.
- Domagała-Zyśk E., 2014a, *Deaf and Hard of Hearing Graduates on the Contemporary Work Market*, [w:] *The Selected Areas of Educational and Social Work Under Contemporary Conditions*, Wawro F.W. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Domagała-Zyśk E., 2014b, *Specyfika prowadzenia badań wśród osób niesłyszących i słabosłyszących*, [w:] *Przepis na rehabilitację. Metodologie i metody w badaniach i transdyscyplinarnej praktyce rehabilitacyjnej*, Otrębski W., Wiącek G. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Domagała-Zyśk E., 2015a, *Postrzeganie pracy przez osoby niesłyszące i słabosłyszące*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, vol. XXVIII, nr 1, s. 163–177, DOI: 10.17951/j.2015.28.1.163.
- Domagała-Zyśk E., 2015b, *Relacje społeczne osób niesłyszących i słabosłyszących w środowisku pracy*, „Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo”, nr 27(1), s. 61–72, DOI: 10.5604/17345537.1160008.
- Dudziak K., 2021, *Zjawisko wykluczenia zawodowego osób g/Głuchych w Polsce*, „Zarządzanie Innowacyjne w Biznesie”, nr 1(32), s. 69–92, DOI: 10.25312/2391-5129.32/2021_06kd.
- Dziewulak D., 2020, *Polityka oświatowa. Przegląd ekspertyz z wybranych obszarów oświatowych (lata 2008–2018)*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa, DOI: 10.31268/d.dziewulak.2020.01.
- Giermanowska E., 2007, *Szanse na rynku pracy młodzieży niepełnosprawnej*, [w:] *Remedium*, Węgrzecka-Giluń J. (red.), ETOH, Warszawa.
- Gorczycka E., 2000, *Postawy pracodawców wobec osób niepełnosprawnych jako aspekt otwarcia miasta na ich potrzeby*, [w:] *Ergonomia niepełnosprawnym. Środowisko pracy*, Lewandowski J. (red.), Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź.
- Hall W.C., Levin L.L., Anderson M.L., 2017, *Language Deprivation Syndrome: a Possible Neurodevelopmental Disorder with Sociocultural Origins*, “Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology”, vol. 52, s. 761–776, DOI: 10.1007/s00127-017-1351-7.

- Kołaczek B., 2006, *Zatrudnianie osób niepełnosprawnych w Polsce. Uwarunkowania i skutki*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Kowal K., Stadnicki W., 2012, *Raport na temat barier występujących na styku osoba Głucha – potencjalny pracodawca*, Dobre Kadry, Wrocław.
- Koza A., 2015a, *System kwotowy a zatrudnienie osób niepełnosprawnych w Czechach i w Polsce*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 395, *Finanse i rachunkowość na rzecz zrównoważonego rozwoju*, s. 178–189.
- Koza A., 2015b, *Sytuacja na rynku pracy osób niepełnosprawnych i jej wpływ na gospodarkę finansową Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 401, *Ekonomia*, s. 198–210.
- Krakowiak K., 2006, *Pedagogiczna typologia uszkodzeń słuchu*, [w:] *Przekraczanie barier w wychowaniu osób z uszkodzeniami słuchu*, Krakowiak K., Dziurda-Multan A. (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Krawczyk T., Piasecki J., Wasylewski M., Waligora M., 2024, *Ethics of Research Engagement with Deaf People. A Qualitative Evidence Synthesis*, „Journal of Deaf Studies and Deaf Education”, nr 29, s. 443–455, DOI: 10.1093/jdsade/enae024.
- Maciejska-Roczán K., 2011, *Osoby niesłyszące i słabosłyszące*, [w:] *Zbiórny raport z diagnozy świadczonych usług z zakresu rehabilitacji społecznej dla osób niepełnosprawnych w Polsce*, Kaczmarek B.M. (red.), Fundacja im. Stefana Batorego, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Malecka J., Czerkawski D., Duhacek Sebestova J., 2024, *Driving Economic Inclusion: Analyzing the Participation of Individuals with Disabilities*, „E&M Economics and Management”, vol. 27(4), s. 1–15, DOI: 10.15240/tul/001/2024-5-013.
- Mayberry R.I., 2007, *When Timing is Everything: Age of First-language Acquisition Effects on Second-language Learning*, „Applied Psycholinguistics”, vol. 28(3), s. 537–549, DOI: 10.1017/S0142716407070294.
- Napier J., Cameron A., Leeson L., Rathmann C., Peters C., Sheikh H., Bosco Conama J., Moisselle R., 2020, *Employment for Deaf Signers in Europe*, „Studies Monograph Series”, vol. 5, Trinity College Dublin Centre for Deaf Studies.
- Niedzielski E., 2014, *Wybrane problemy zatrudnienia osób niepełnosprawnych*, „Optimum. Economic Studies”, nr 2(68), s. 158–166, DOI: 10.15290/ose.2014.02.68.12.
- NIK [Najwyższa Izba Kontroli], 2022, *Edukacja głuchych i niedosłyszących dzieci i młodzieży*, Warszawa 2022, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/edukacja-gluchych-i-niedoslyszacych.html> [data dostępu: 23.05.2026].
- Nowak A., 2002, *Bezrobocie wśród niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Osoby głuche w Polsce 2020. Wyzwana i rekomendacje, Raport Komisji Ekspertów ds. Głuchych*, 2020, Imiołczyk R. (red.), Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa.

- PENTOR Research International, 2010, *Badania wpływu kierunku i poziomu wykształcenia na aktywność zawodową osób niepełnosprawnych*, cz. 2: *Perspektywa osób niewidomych i niedowidzących*.
- Piekot T., 2011, *Tożsamość zawodowa osób głuchych a ich problemy na rynku pracy, Raport z badań zogniskowanych*, Dobre Kadry, Wrocław.
- Punch R., 2016, *Employment and Adults Who Are Deaf or Hard of Hearing: Current Status and Experiences of Barriers, Accommodations, and Stress in the Workplace*, "American Annals of the Deaf", vol. 161, nr 3, Summer, s. 384–397, DOI: 10.1353/aad.2016.0028.
- Rinaldi P., Caselli M., 2014, *Language Development in a Bimodal Bilingual Child with Cochlear Implant: A Longitudinal Study*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sak M., 2010, *Dyskryminacyjny charakter egzaminów zawodowych młodzieży niesłyszącej*, „Szkoła Specjalna”, nr 3, s. 216–221.
- Sak M., 2012, *4 kroki. Wsparcie osób niesłyszących na rynku pracy II – podręcznik dobrych praktyk*, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Warszawa.
- Skarżyński H., Mueller-Malesińska M., Wojnarowska W., 1997, *Klasyfikacja zaburzeń słuchu*, „Audiofonologia”, t. X, s. 49–60.
- Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, 2014, Świdziński M. (red.), Warszawa.
- Szczepankowski B., 2009, *Wspomaganie rozwoju dziecka niesłyszącego. Audiofonologia pedagogiczna*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa.
- Śleboda R., 2012, *Kierunek i poziom wykształcenia oraz aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr II(3), s. 107–130.
- Teper-Solarz Z., 2016, *Wzrost mobilności a integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niesłyszących – za kulisami innowacyjnego projektu testującego PI-MIGACZ wspierającego głuchych w uzyskaniu prawa jazdy*, [w:] *Inkluzja – marginalizacja – wykluczenie a jakość życia osób z niepełnosprawnością. Wyzwania współczesności*, Bartnikowska U., Żyta A., Przybyliński S. (red.), Wydawnictwo UWM, Olsztyn.
- Tomaszewski P., Piekot T., 2015, *Język migowy w perspektywie socjolingwistycznej*, „Socjolingwistyka”, t. XXIX, s. 63–87, DOI: 10.17651/SOCJOLING.29.4.
- Wieczorek E., 2019, *Rynek pracy z perspektywy osób niesłyszących i słabosłyszących*, „Zeszyty Naukowe. Zbliżenia cywilizacyjne”, t. XV(2), s. 70–85, DOI: 10.21784/ZC.2019.012.
- Wiśniewski Z., 2021, *Osoby niesłyszące na rynku w Polsce*, „Polityka Społeczna”, t. XLVIII, nr 9, s. 6–14, DOI: 10.5604/01.3001.0015.4502.
- Zhang D., Ke S., Yang J., Anglin-Jaffe H., 2024, *Sign Language in d/Deaf Students' Spoken/Written Language Development: A Research Synthesis and Meta-analysis of Cross-linguistic Correlation Coefficients*, "Review of Education", vol. 12, no. 3, DOI: 10.1002/rev3.70016.

Netografia

- www 1, www.gov.pl/web/krus/od-1-czerwca-2025-r-nowe-kwoty-przychodu-decydujace-o-zmniejszeniu-lub-zawieszaniu-swadczen-emerytalno-rentowych [data dostępu: 22.08.2025].
- www 2, niepelnosprawni.gov.pl/informacja-o-zmianach-w-zasadach-wydawania-orzeczen-o-niepelnosprawnosci-oraz-o-stopniu-niepelnosprawnosci-na-czas-okreslony [data dostępu: 22.08.2025].
- www 3, niepelnosprawni.gov.pl/korzystna-zmiana-w-systemie-orzekania-o-niepelnosprawnosci [data dostępu: 22.08.2025].
- www 4, www.pfron.org.pl/pracodawcy/wplaty-obowiazkowe/wysokosc-wplat [data dostępu: 22.08.2025].
- www 5, www.pfron.org.pl/pracodawcy/wplaty-obowiazkowe/kogo-dotyczy-wplaty [data dostępu: 22.08.2025].
- www 6, <https://pzn.org.pl/zmiany-w-sprawie-orzekania-o-niepelnosprawnosci> [data dostępu: 22.08.2025].
- www 7, stpjm.org.pl/pl/spis-2023 [data dostępu: 22.08.2025].
- www 8, [orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/408_20190305_2/\\$file/408_20190305_2.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/408_20190305_2/$file/408_20190305_2.pdf) [data dostępu: 22.08.2025].
- www 9, stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-bezrobotni-bierni-zawodowo-wg-bael [data dostępu: 22.08.2025].
- www 10, stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-ostateczne [data dostępu: 22.08.2025].
- www 11, stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoeczna/osoby-niepelnosprawne-w-2023-roku,26,6.html [data dostępu: 22.08.2025].
- www 12, stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/stan_zdrowia_2004.pdf [data dostępu: 22.08.2025].
- www 13, stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/stan-zdrowia-ludnosci-polski-w-2009-r,6,5.html [data dostępu: 22.08.2025].
- www 14, www.gov.pl/web/edukacja/uprawnienia-osob-niepelnosprawnych [data dostępu: 6.12.2025].
- www 15, pzg.warszawa.pl/o-pjm-i-swiecie-gluchych [data dostępu: 6.12.2025].
- www 16, bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-dostepnosc-swadczen-medycznych-ozn-pfron-nfz-rpp-odpowiedzi [data dostępu: 6.12.2025].
- www 17, isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20250000807 [data dostępu: 6.12.2025].
- www 18, www.gov.pl/web/dolnoslaski-uw/wojewodzki-zespol-do-spraw-orzekania-o-niepelnosprawnosci [data dostępu: 6.12.2025].

www 19, www.zus.pl/swiadczenia/renty/renty-z-tytulu-niezdolnosci-do-pracy/warunki-wymagane-do-przyznania-renty#:~:text=Jakie%20warunki%20musisz%20spe%25%82ni%20aby,w%20ci%20ostatnich%2010%20lat: [data dostępu: 6.12.2025].

www 20, pl.wikipedia.org/wiki/Polski_Zwi%C4%85zek_G%C5%82uchych [data dostępu: 6.12.2025].